

Od transkripcije do spektralne analize – nove poti k objavljanju in interpretaciji liričnih besedil srednjega veka in renesanse (ob obletnici rojstva Milana Kopeckega)

Študija obravnava spremembe pri objavljanju in razumevanju liričnih besedil srednjega veka in renesanse, in sicer s poudarkom na metodologiji češkega literarnega zgodovinarja Milana Kopeckega (1925–2006). Avtor sledi vplivom njegovih učiteljev – Jana Vilikovskega (pogosto imenovanega »češki E. R. Curtius«), himnologa Antonína Škarke in slavista Franka Wollmana – in pokaže, kako se je delo Kopeckega premikalo od tradicionalne transkripcije k dojemu lirike kot kulturno in ritualno zasidranega izraza. Ključni primer predstavlja t. i. brnski fragment posvetne renesančne lirike, vprašanje interpretacije fragmentarno ohranjenih besedil in možnosti sodobnih tehnik: multispektralno slikanje, forenzične analize (UV, IR, RTG) ter delo z zbirkami podatkov kot novi instrumenti sodobne izdajateljske prakse.

Ključne besede: srednjeveška in renesančna lirika, edicijska praksa, multispektralno slikanje, forenzična analiza, Milan Kopecký

From Transcription to Spectral Analysis: New Pathways for Editing and Interpreting Medieval and Renaissance Lyric Texts (in *margin*e to the Anniversary of Milan Kopecký)

This study explores the evolving approaches to the editing and interpretation of Medieval and Renaissance lyric texts, with particular attention to the methodology of Czech literary historian Milan Kopecký (1925–2006). The author traces Kopecký's intellectual influences—his teachers Jan Vilikovský (often referred to as the "Czech E. R. Curtius"), the hymnologist Antonín Škarka, and the Slavist Frank Wollman—and shows how Kopecký's work gradually shifted from traditional transcription practices toward an understanding of lyric poetry as a culturally and ritually embedded expression. A key example is the so-called Brno fragment of a secular Renaissance lyric, which opens up questions surrounding the interpretation of fragmentarily preserved texts and the potential of contemporary technologies: multispectral imaging, forensic analysis (UV, IR, X-ray), and database-driven research as new tools in modern editorial practice.

Keywords: Medieval and Renaissance lyric, editorial practice, multispectral imaging, forensic analysis, Milan Kopecký

1 Besedilo, njegove podobe in preobrazbe uredniškega dela

Srednje- in zgodnjenovoveška literarna besedila nastajajo na stičišču preteklosti, ki je zaključena, in sedanjosti, ki se za ta besedila zanima zaradi uredniškega dela, interpretativnih poskusov ali sodobnih tehničnih možnosti, ki še pred nekaj desetletji niso bile na voljo. Ko pristopamo k starejšim besedilom, z njimi polemiziramo in ohranjamo tradicijo. Vsaka nova izdaja, prepis ali rekonstrukcija je tudi poskus odgovoriti

na vprašanje, ali od starih besedil pričakujemo znanstveno natančnost, kulturno razlago ali vrnitev k »avtentičnosti«, ki pa ni enoznačno določen pojem.

Stota obletnica rojstva enega izmed najpomembnejših raziskovalcev češke medievistike, Milana Kopeckega (1925–2006), je priložnost za razmislek o pristopih k uredniški praksi in interpretaciji srednjeveške in renesančne lirike. Gre za kulturološko zgodbo, v kateri so kronološko predstavljene tudi vse raziskovalne metode. Kopecký, učenec Jana Vilikovskega, Antonína Škarke in Franka Wollmana, je tradicionalno filološko šolo previdno povezal s širšim kulturnozgodovinskim pogledom. Njegovo delo je bilo omejeno s tehničnimi in ideološkimi možnostmi časa – besedila so bila večinoma objavljena kot transkripcije, občasno tudi s pravopisnimi prilagoditvami ali primerjalno transliteracijo. Danes se zdijo taki pristopi samoumevni, čeprav še vedno ostaja odprto vprašanje, ali je cilj izdaje dosledno ohranjanje gradiva (natančen prepis izvirnika) ali približevanje sodobnemu bralcu (berljivost).

Uredniški in interpretativni pristopi pri objavljanju starejše lirike so se spreminjali od tradicionalne transkripcije do sodobnih možnosti spektralnih analiz, digitalnih podatkovnih zbirk in interdisciplinarnega povezovanja z naravoslovnimi vedami. Premik iz samo humanističnega branja v uporabo metod forenzične analize, kemije, fizike ali kriminalistike odpira nov prostor za delo z besedilom, ki je bilo nekoč izgubljeno, neberljivo ali je veljalo za neobjavljivo. Kar je bilo v preteklosti omejeno s tehnologijami, je lahko danes berljivo s pomočjo rentgenskega (RTG) slikanja, ultravijoličnega oz. infrardečega skeniranja in naprednih kemičnih analiz črnih ter pigmentov.

Ob vseh tehničnih pripomočkih pa ostaja temeljno vprašanje, kako in zakaj izdajati starejšo liriko. Ali gre le za posredovanje zvočne podobe besedila? Ali je bralcu potrebno razložiti sobesedilo, funkcijo, ritualno ali estetsko razsežnost besedila? Kakšno vlogo imajo izbira, kompozicija zbirke, zaporedje pesmi? Kaj nadgrajuje »dokument«, ki mu primanjkuje življenja, da lahko vključi besedilo v naš kulturni spomin?

2 Jan Vilikovský (»češki E. R. Curtius«) in lirika kot del evropske literarne tradicije – uredniška praksa v češkem prostoru

Jan Vilikovský (1904–1946) je bil eden izmed tistih, ki so v češkem prostoru najprej in najizraziteje oblikovali pogled na starejšo češko liriko kot del širše evropske kulturne tradicije. Njegov pristop je izhajal iz poznavanja latinske literature, srednjeveške himnografije in evropske simbolne imaginacije. Češke lirike ni razlagal v ozkih nacionalnih okvirih, zato ga upravičeno imenujemo »češki E. R. Curtius« – pri raziskovanju lirike je uporabljal primerjalne metode in se je zavedal, da je (češka) nacionalna literatura del širšega evropskega kulturnega prostora.

Vilikovský je bil v tem pogledu pravi pionir. Staročeške lirike ni raziskoval po nacionalnem principu, kar je bilo značilno za medvojno češko literarno vedo, ampak je upošteval načela kulturnih paralel in tipoloških ujemanj. Prepričan je bil, da je za razumevanje šolske, himnološke in razpravljalne poezije potrebno odgovoriti na različna

vprašanja: Kako poezija komunicira z evropskimi žanrskimi oblikami? Kako deli slikovni in retorični repertoar z latinsko pisanimi besedili? Kakšno mesto ima v šolski in duhovni kulturi svojega časa? Stara češčina mu ni bila sopomenka za nacionalno identiteto, temveč jo je razlagal kot eno izmed možnih oblik kulturnega sporočanja v srednjeveški Evropi, saj so jo v nekaterih sporazumevalnih okoliščinah uporabljala ob univerzalni latinščini.

Vilikovský ni bil obremenjen s češkimi ideološkimi interpretacijami, ki so se znova uveljavile v petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja in so razlagale literarno zgodovino kot izraz narodnega boja, razrednega razvoja ali emancipacijskih teženj. S staročeškimi pesmimi, himnami, šolskimi skladbami in parafrazami nikoli ni dokazoval »nacionalnih značilnosti« literature. Poskušal je razumeti vlogo in pomen besedil v komunikaciji tistega časa, njihovo povezanost z liturgijo, šolsko razlago in duhovno refleksijo. Rokopis ali kodeks zanj ni bil zgolj arhivski nosilec besedila, temveč del kulturnega prostora, v katerem se prepletajo latinska učenost, vsakdanja ljudskost, retorična izurjenost in pesniška imaginacija.

Tak pristop Vilikovskega do raziskovanja lirike se kaže v njegovi monografiji *Staročeská lyrika* (Staročeska lirika), ki je izšla med drugo svetovno vojno (Praga, 1940), ter študijah, ki jih je po njegovi smrti objavil Antonín Škarka (Praga, 1948). Vilikovský ni sestavil antologije po nacionalnem ali estetskem ključu, ampak se je osredinil na tipologijo besedil, njihove jezikovne različice in žanrsko razvrstitev. Razumeti želi pesmi in jih povezati z njihovimi okoliščinami: Kdo jih je pisal? Komu so bile namenjene? Kakšen je bil njihov življenjski prostor – šola, samostan, cerkev ali posvetno okolje? Metodološki pristop, ki temelji na funkcionalnem branju in kulturni situaciji besedila, je nadaljeval njegov učenec Milan Kopecký.

Vilikovský ni raziskoval starejše češke lirike, da bi (po)iskal »nacionalne začetke« ali »prve češke pesnike«. Zanimalo ga je, kako se češki jezik kot del evropske kulturne dediščine srečuje s simbolnimi, retoričnimi in liturgičnimi oblikami, ki so prisotne v latinski tradiciji. Vilikovský je tako prehiteval svoj čas, saj besedil ni omejeval z jezikovnimi ali državnimi okviri, temveč jih je razumel kot del evropske literarne tradicije, kjer je jezik le eno izmed sredstev, ne pa končni cilj. Liriko je tesno povezoval s himnografijo, s parafrazo svetopisemskih besedil, z didaktično pesnitvijo in z univerzitetno razpravo. Češki (ljudski) jezik v njegovem razumevanju ni izoliran, ampak je del celotnega literarnega horizonta. Poezijo je kot urednik in literarni zgodovinar razlagal filološko natančno in s pomočjo kulturne empatije, zato ideološke sodbe nikoli niso vplivale na njegovo raziskovalno metodo.

Milan Kopecký je študiral v povsem drugačnih zgodovinskih okoliščinah, kljub temu pa je od Vilikovskega prevzel odprtost v evropski prostor, spoštovanje tradicije brez nacionalistične poenostavitve in poudarek na funkcionalni analizi besedila.

3 Raziskovalno ozadje Milana Kopeckega – filološki pogled Jana Vilikovskega in vplivi Franka Wollmana ter Antonína Škarke

Milan Kopecký je razširil filološki in komparativistični pogled Jana Vilikovskega z vplivi Franka Wollmana (1888–1969), pomembnega slavista in literarnega zgodovinarja, ki je v brnsko okolje vnesel primerjalno in arealno razmišljanje o literaturi kot sistemu kulturnih stikov. Wollmanovo delovanje na Masarykovi univerzi je Kopeckega prepričalo, da je češko literaturo potrebno razlagati vedno v odnosu do sosednjih jezikovnih in kulturnih prostorov, nikoli le ozko v nacionalnem okviru. Kopecký je tipološko primerjanje žanrov, motivnih vzorcev in idejnih tokov med slovansko, germansko in romansko literaturo postavil v izhodišče zanimanja za parafraze, himnografijo, moralitetno ustvarjanje in predvsem za mednarodno razsežnost liričnih oblik.

Wollmanovo poudarjanje kulturnih področij in prečnih gibanj med njimi izhaja med drugim iz ruskega formalizma in francoskega komparativizma. Kopecký je Wollmanov učenec in nadaljevalec njegove teoretične širine, vendar pa je pri tem ostal nekoliko zadržan in se je bolj osredinil na uredniško delo. Za oba je značilno, da literaturo starejših obdobij razumeta kot del kulturne celote, kjer so posamezna besedila odvisna od medsebojnih vplivov, številnih vzporednic in transformacijskih gibanj. Wollman je pomembno vplival na Kopeckega, da je razumeval liriko kot obliko, ki je nastala v določenem jeziku in narodu kot rezultat kulturne izmenjave in zgodovinskega dialoga.

Odločilno vlogo pri strokovni rasti Milana Kopeckega je ob Vilikovskem in Wollmanu imel Antonín Škarka (1909–1972), ki je po prezgodnji smrti Vilikovskega prevzel predavanja iz starejše češke literature na brnski fakulteti, predaval pa je tudi na univerzah v Pragi in Olomucu. Škarka je bil filolog v pravem pomenu besede. Raziskoval je jezikovno zgradbo besedila, ritem in metrum, verzno obliko in rokopisno tradicijo. Razvijal je sistematične himnološke raziskave, v knjigah je predstavljal baročno duhovno pesništvo in pripravil je prvi osnutek popisa češke himnografije (*Hymnorum thesaurus Bohemicus*, prim. Škarka 1948).¹ Kopecký se je pri Škarki naučil predvsem metodološke discipline in hevristične natančnosti, pri tem pa se je zavedal, da lirsko besedilo ni le literarna podoba, temveč predvsem tudi izjava, ki je trdno zasidrana v konkretnem jezikovnem, glasbenem in liturgičnem okolju. Kopecký je vedno izhajal iz materialnosti, variantnosti in zgodovinske pogojenosti lirskih besedil, kar je močno zaznamovalo tudi njegovo uredniško in interpretativno delo.

Jan Vilikovský, Frank Wollman in Antonín Škarka so oblikovali temeljna izhodišča, iz katerih je Milan Kopecký izhajal pri svojem raziskovanju lirike. Od Vilikovskega je prevzel sposobnost zaznavanja češkega pisnega izročila v (srednje)evropskem okolju, od Wollmana

¹ Škarka je bil eden izmed utemeljiteljev moderne češke himnologije. Njegovo objavlanje duhovnih pesmi – od duhovne lirike Komenskega (1952) in baročnih besedil Adama Václava Michne iz Otradovic do načrtovanega, a nikoli uresničenega slovarja *Hymnorum thesaurus Bohemicus* – je pomemben uredniški dosežek in predvsem metodološki vzor za natančno delo z besedilom, njegovim jezikom, funkcijo in kulturnim ozadjem. Prvotni namen Antonína Škarke, da bi ustvaril *Hymnorum thesaurus Bohemicus*, deloma izpolnjuje elektronski projekt kartiranja himnografskega gradiva na spletni strani *Clavis monumentorum litterarum Bohemiae et Moraviae* (<http://www.clavmon.cz/htb/skarka.htm>).

odprtost za tipološko primerjavo in arealno mišljenje, od Škarke pa filološko strogost, natančno analizo jezikovne zgradbe in spoštovanje do ustvarjalca besedila. Kopecký je temu dodal lastno pot, tj. zanimanje za besedilo kot del zbirke, kot element kompozicijske celovitosti, kot glas, ki ga je treba razumeti v okviru konkretnega kulturnega delovanja.

4 Prvi koraki – študije Kopeckega o liriki (petdeseta in šestdeseta leta 20. stoletja)

Prve samostojne raziskave Milana Kopeckega na področju starejše češke lirike so še pod močnim vplivom njegovih učiteljev, čeprav že vključujejo nekatere motive, ki so kasneje zanj prepoznavni. Gre za razmerje med besedilom in njegovim zgodovinskim kontekstom, za materialno obliko in razporeditev pesniških zbirk, za jezikovno nestalnost in kulturno funkcijo pesemske izjave. V petdesetih letih 20. stoletja se je Kopecký posvečal predvsem latinski književnosti, himnografiji in parafrazam, tj. besedilom na meji med liriko in liturgijo, v katerih se poezija prepleta z molitveno funkcijo in didaktičnim namenom – lirika še ni izoblikovana kot samostojno raziskovalno polje, a je že prisotna zaradi ritmične, slikovne in čustvene zgradbe jezika.

Do pomembnega premika je prišlo v šestdesetih letih, ko je Kopecký začel sistematično razmišljati, *kaj pravzaprav pomeni lirsko besedilo* v starejši češki književnosti. Zanimati se je začel za himnografijo in predvsem za posvetne pesmi in skladbe, ki nihajo med molitvijo, spovedjo, izpovedjo in umetniško stilizacijo. V tem obdobju je odkril pomemben *brnski fragment posvetne ljubezenske lirike* iz 16. stoletja. Gre za besedilni drobec, skrit v makulaturi starega tiska, ki je za Kopeckega tako nenavaden in znamenit, da je ob njem začel razmišljati o širših okvirih, v katerih lirika nastaja, živi in se ohranja. Dokazal je, da ima tudi posvetna lirika, ki je bila pogosto spregledana ali obravnavana kot obrobna, svoje mesto v kulturnem spominu in je njeno ohranjanje, četudi fragmentarno, izziv za novo branje in razlago.

Študije, ki jih je Kopecký v tem obdobju objavil, kažejo, da si je prizadeval za kontekstualizacijo liričnih besedil kot estetskih artefaktov in kot del komunikacijskega sistema svojega časa. Že v delu o ljubezenski poeziji iz 16. stoletja *Milostné básně ze 16. století a jiné nálezy v brněnské univerzitní knihovně* (Kopecký 1961) povezuje filološko analizo s kulturnozgodovinskim uvidom. Pesmi niso zgolj pesniške izjave, temveč tudi dokumenti odnosov, tj. prostor, v katerem se srečujejo osebna izkušnja, žanrska stilizacija in kulturna norma. Kopecký je tako metodo nenehno razvijal. Liriko je razumel kot področje, kjer se prepletajo intimni govor in jezik liturgije ter ljudska pesemska tradicija in himnografske parafraze, zato je treba vedno upoštevati besedilo in njegov funkcionalni okvir.

Značilno je, da Kopecký nikoli ni jasno določil, »kaj je in kaj ni lirika«. Njegov pogled je širok in izhaja iz tipološkega mišljenja, ki ima (tudi po zaslugi Wollmana) trdno mesto v češki literarni vedi. Kopecký razume liriko kot zgodovinsko spremenljivo kategorijo, ki je ni mogoče zožiti na subjektivno izražanje čustvenega stanja (kot to predvideva modernistično pojmovanje lirike), temveč se lahko v različnih obdobjih kaže kot molitev, pesem, poziv, parafraza, moraliteta ali meditacija.

Pomembno je, da Kopecký v zgodnjih študijah vedno upošteva materialno eksistenco besedila. Uredniška občutljivost, spoštovanje rokopisne raznovrstnosti (rokopis, tiskana zbirka, fragment ali parafrazirani prepis v kancionalu) in zanimanje za zaporedje pesmi v kodeksu ga ločujejo od drugih raziskovalcev generacije, ki je pogosto izhajala iz antologijskega principa izbora »najboljših« ali »reprezentativnih« pesmi.

Kopecký se ni osredinil le na srednjeveške pesmi, temveč so ga zanimala tudi renesančna in baročna besedila, vključno z zabavno ali travestijsko ustvarjalnostjo. Raziskoval je vse lirske oblike in ne le tistih, ki so bile tradicionalno obravnavane kot »visoka poezija« – tak pristop omogoča povezovanje različnih obdobij, žanrov in slogovnih plasti.

Prve študije Kopeckega o liriki so premišljen uvod v sintezo, ki je značilna za njegovo kasnejše delo in temelji na povezovanju filološke natančnosti, kulturnega konteksta in poetološke občutljivosti. Napovedal je raziskovalno metodo, pri kateri je uredniško delo neločljivo povezano z interpretacijo besedila. Lirika ni le vprašanje žanra, Kopecký jo je razumel kot dialog med besedilom, zgodovino in bralcem.

5 Knjižna izdaja kot razlaga – *Zbav mě mé tesknosti* (Odreši me otožnosti) in metodološki premik v sedemdesetih letih 20. stoletja

Sedemdeseta leta 20. stoletja so pomemben preobrat v znanstvenem življenju Milana Kopeckega. Ko so se politične razmere v Čehoslovaški normalizirale in se je javni prostor ponovno odprl za številne družbene razprave, se je literarnovedno delo pogosto premaknilo v navidezno nevtralno območje besedilne analize in uredniškega pristopa. Kopecký je pri tem odkril pot, kako razumevati starejšo češko liriko neodvisno od zunanjega pritiska. Odrivati je začel poglobljeno in širšo interpretacijo besedilne dediščine. Izdajanje starejše literature je preseglo tehnični uredniški postopek, tako da je prišlo do razlage in rekonstrukcije kulturnega prostora.

Posebno mesto med njegovimi izdajami ima knjiga *Zbav mě mé tesknosti* (Odreši me otožnosti), ki jo je uredil leta 1983. Kopecký je v njej predstavil zbirko duhovnih pesmi, ohranjenih v zapisih Oldřicha Kříža iz Telča, ki so shranjeni v arhivu v Třeboni (južna Češka). Odločil se je, da besedil ne bo objavi kot posamezne enote. Upošteval je rokopisno celoto in zaporedje, kar je bil velik premik v češki bohemistiki sedemdesetih letih 20. stoletja. Kopecký zavestno zavrača antologijski model izbora pesmi po estetskih merilih ali tematski privlačnosti – njegov cilj je rekonstruirati zbirko, kot jo je zasnoval avtor ali zapisovalec. Pesem ni izoliran artefakt, temveč je del cikla, duhovnega »zvočnega prostora«, v katerem posamezne skladbe vstopajo v dialog.

Tak pristop je del tradicije. Kopecký ga je prevzel od svojih učiteljev, ki sta poučevala medbesedilne in kulturnozgodovinske povezave (Jan Vilíkovský) in razumela pesemske zbirke kot žive celote z liturgično in himnološko funkcijo (Antonín Škarka), nato pa ga je nadgradil, tako da izdano besedilo ni zgolj »prepis« starega besedila v sodobni obliki, temveč interpretacija razmerij med besedili, avtorjem, zbirateljem in naslovnikom, tj. med obliko in funkcijo.

Kopecký je to metodo potrdil tako, da je v knjigo *Zbav mě mé tesknosti* ponovno vključil t. i. brnski fragment renesančne ljubezenske lirike, ki ga je odkril v začetku šestdesetih let. Zagotovo mu ni šlo za »obujanje« preteklega uspeha, ampak je razmišljal o (ne)povezanosti v zgodovini lirskega ustvarjanja. S povezovanjem duhovne pesmi in posvetne ljubezenske poezije, ki je preživela kot makulatura v vezavi starega tiska, je nakazal, da teh svetov ne moremo razumeti ločeno, saj so del enotne kulturne izkušnje, ki je spremenljiva, odprta in se nenehno na novo opredeljuje.

Kopecký v uvodnem uredniškem zapisu k zbirki *Zbav mě mé tesknosti* pojasnjuje, zakaj zavrača objavljanje pesmi izven rokopisnega zaporedja: »Pomen teh pesmi ni določen le z njihovo posamezno vsebino, temveč tudi z njihovim mestom v zbirki, v zaporedju, v medsebojni povezanosti. Preseganja med pesmimi, tematska in slogovna, šele tvorijo celotno podobo te duhovne poezije« (Kopecký 1983: 12). Kopecký je zavrnil starejšo uredniško prakso, ki je pesmi pogosto iztrgala iz sobesedila zbirke, s tem pa se je izgubila pomembna razsežnost njihove kulturne funkcije.

Knjižna izdaja *Zbav mě mé tesknosti* tako ni zgolj zbirka starih pesmi, temveč tudi zrcalo metodologije Kopeckega, tj. dosledno spoštovanje filološkega dela in materialnega nosilca besedila, razumevanje njegove funkcionalne vpetosti ter prepričanje, da je treba starejšo liriko brati kot celoto, tj. ne kot seštevek fragmentov, temveč kot pomenski prostor, v katerem se posamezne pesmi medsebojno osvetljujejo in dopolnjujejo (prim. Pavera 2003).

Kopecký je v celoti razvil prepričanje, da besedila ni mogoče razumeti izolirano. Tudi posvetna ljubezenska pesem, čeprav le kot makulatura v vezavi starega tiska, ima svoje mesto v duhovni kulturi časa; potisnjena je na rob, vendar je še vedno živa in prisotna v kulturnem spominu. Kopecký je v združevanju posvetnega in duhovnega, uradnega in marginaliziranega odkril ključ za razumevanje starejše lirike kot dinamičnega, zgodovinsko odprtega procesa, ki je enkrat za vselej določen in trden kanonični izbor.

Že od sedemdesetih let 20. stoletja se je njegovo raziskovalno obzorje razširjalo v žanrsko sintezo, v kateri se ob duhovne pesmi enakovredno postavljajo tudi posvetna lirika, dramske oblike in zabavni žanri zgodnjega novega veka. Prepričljiv dokaz za to je zbirka *Komu ženu svou poručiti* (Komu zaupati svojo ženo, 1986), v kateri je Kopecký sodeloval pri izboru renesančnih zabavnih proznih besedil (parodija, anekdota, fabulativna pripoved in moralitetni prizor), ki razkrivajo drugo plat literarne kulture zgodnjega novega veka, tj. igrivost, ironičnost in mestoma celo travestijskost.

Podobno pozornost je namenil tudi dramskim besedilom, zlasti humanističnemu šolskemu gledališču, ki ga je razumel kot prostor prepletanja retoričnih, dramskih in liričnih prvin. Odprtost do žanrskih presekov je Kopeckemu omogočala, da nikoli ni ločeval literarnih izraznih oblik na avtonomne segmente, temveč je med njimi iskal stične točke, prehode in dialoge. Lirike ni opredeljeval zgolj tematsko ali formalno, saj se je zavedal, da deluje kot eden izmed možnih načinov sporazumevanja med človekom in svetom, med avtorjem in poslušalcem, med besedilom in ritualom.

6 Izzivi fragmentarnosti – primer pesmi *Chci já na pannu žalovat* (Rad bi potožil o dekletu)

Razumevanje besedila v njegovem funkcionalnem in kulturnem okviru je pripeljalo do težave, ki je lahko nevarna na področju starejše lirike. Gre za fragmentarnost, nepopolnost in pogosto edinstveno ohranjenost virov. Starejša lirska tradicija nas redko doseže v popolni, zaokroženi obliki. Pogosteje delamo z besedili, ki so nepopolna, poškodovana ali niso ohranjena v celoti, kar je seveda velik metodološki in interpretativni izziv.

Fragmentarnost je povezana tudi s pesmijo *Chci já na pannu žalovat* (Rad bi potožil o dekletu), ki je ohranjena v Vroclavskem rokopisu (Wrocław), Biblioteka Uniwersytecka, sign. IQ 466). Rokopis je verjetno nastal pri minoritih (*fratres minores*),² med drugim pa vsebuje tudi močno poškodovano besedilo pesmi *Chci já na pannu žalovat* – del verzov je bil (ne)namerno prelit s črnilom. Posvetna pesem je ljubezensko-ironično obarvana in je še danes besedilni torzo, ki privlači raziskovalce zaradi neberljivosti in estetske dvoumnosti. Fragment so poskušali v 19. in 20. stoletju večkrat rekonstruirati in interpretirati. Med znanimi raziskovalci sta bila slavist Roman O. Jakobson in romanist Václav Černý. Oba sta k besedilu pristopila z različnimi principi hevristične erudicije, opirajoč se na poznavanje jezikovnih plasti obdobja, ritmike in primerjalnega gradiva. Kljub temu je ostalo veliko mest nejasnih, rekonstrukcija posameznih verzov pa je bila vedno negotova, domnevna in tudi nujno improvizirana na mestih, kjer ni bilo na voljo dovolj trdnih rešitev. Pesem *Chci já na pannu žalovat* je torej besediloslovno vprašanje in hkrati tudi metodološki izziv. Kako brati besedilo, ki je fizično poškodovano? Katere pristope lahko legitimno uporabljamo pri rekonstrukciji takega besedila? Ali se lahko zanašamo na izkušnje, analogijo in sobesedilne podobnosti? Kje so meje špekuliranja, ki besedilo oblikujejo po naših pričakovanjih bolj kot po resničnosti?

Kopecký se ni mogel izogniti tem vprašanjem, čeprav je pristopil k reševanju bolj s sintetično mislijo kot s poskusom rekonstrukcije. Njegova metodološka zadržanost in poudarek na besedilu kot kulturnem objektu, ki je zasidran v svojem materialnem obstajanju, kažeta pot, ki se ne zanaša le na intuicijo ali estetsko presojo, temveč zahteva preglednost hevrističnih postopkov. Danes se tako odpirajo nove raziskovalne možnosti, saj vključujejo tehnologije, ki Kopeckemu niso bile dostopne, npr. rentgensko sevanje, infrardeča in ultravijolična spektroskopija, forenzične metode kriminalistike ali multispektralno slikanje.

² *Fratres minores*, pripadniki reda frančiškanov, izhajajo iz poslanstva, da se obračajo k »najmanjšim« – k revnim, preprostim ljudem. Njihovo pridigarsko in pastoralno delovanje poudarja razumljivost, slikovitost in približevanje k svetu poslušalcev. Minoriti so bili v neposrednem stiku z vsakdanjim mestnim in podeželskim življenjem, zato so bili v poznem srednjem veku pogosto posredniki med uradno teologijo in ljudsko religioznostjo. Mikuláš z Kozlí (Nikolaj/Miklavž Kozelski) je napisal več pesmi, izštevank in pripovedi o življenju iz ljudskega okolja. Ljudska pesem, posvetna lirika ali folklorni motivi so bili del vsakdanje komunikacije; predstavljali so jezik čustev, pobožnosti, pa tudi ironije in kritike. Miklavž Coselski je kot frančiškan poskušal razumeti »glasove ulice«, da bi lahko ljudi bolje vodil, poučeval ali opozarjal.

Pesem iz Vroclavskega rokopisa ostaja zanimiva epizoda v zgodovini raziskav starejše lirike, hkrati pa je tudi model, kako se na področju filologije srečujeta tradicija in inovacija – staro vprašanje *Kako brati neberljivo?* se vedno aktualizira z novimi tehnološkimi in metodološkimi možnostmi. Novo branje in interpretacijo pesmi prinaša tudi knjiga *The Medieval Echo* (Pavera 2025).

7 Tehnološki premiki (rentgensko, ultravijolično in infrardeče sevanje) in meje rekonstrukcije

Vprašanje fragmentarnosti, poškodovanosti in nepopolne ohranjenosti starejših literarnih besedil, ki se zastavlja ob pesmi *Chci já na pannu žalovat* (Rad bi potožil o dekletu), ni povezano le z uredniško tehniko ali interpretacijo. Odpira namreč prostor za razmislek, kako taka besedila predstaviti sodobnemu bralcu, kaj je hevristično še upravičena rekonstrukcija in kje se začenjata špekulacija ali ustvarjalna projekcija.

Na tem področju je v zadnjih desetletjih prišlo do bistvenih sprememb. Kar je generacijam filologov ostajalo nedostopno zaradi fizične poškodovanosti rokopisnega gradiva (črnilni madeži, obrabljenost pergamenta, prekrivanje besedila z drugo plastjo pisave), je danes deloma rešljivo s pomočjo sodobne tehnologije (multispektralno slikanje, rentgensko sevanje, infrardeča in ultravijolična spektroskopija ter kemične analize). Gre za postopke, ki so bili prvotno razviti na področjih kriminalistike, forenzike ali umetnostne zgodovine (zlasti pri razkrivanju prebarvanih slojev in ponaredkov), danes pa se uporabljajo tudi v besediloslovju in paleografiji.

Češko okolje dobro pozna te metode po zaslugi obsežnih strokovnih preiskav *Rukopisa královédvorského* in *Rukopisa zelenohorského*, ki so v sedemdesetih letih 20. stoletja potekale pod okriljem Kriminalističnega inštituta v Pragi. Pokazalo se je, kako temeljito lahko tehnična podpora spremeni dostopnost podatkov in tudi samo naravo uredniškega dela, ki ni več odvisno le od urednikovih čutil (zlasti vida) in intuicije.

Podoben primer je poznan tudi v poljskem raziskovalnem prostoru. Skupina forenzičnih strokovnjakov iz Vroclava, ki je raziskovala Rokopis IQ 466 in pesem *Chci já na pannu žalovat*, je odprla nove možnosti za razločevanje posameznih plasti besedila. Raziskovalci so z uporabo različnih vrst sevanja uspeli ločiti črnilne nanose od podlage, ki je bila pred tem s prostim očesom nevidna.

Kljub temu pa je potrebno priznati, da tudi najsodobnejše tehnologije ne morejo vedno v celoti rekonstruirati besedila. Pogosto pokažejo nove namige, nedokončanost, drobce besed ali zlogov, ki jih nato ponovno interpretiramo z zavedanjem, da je vsako branje zgolj hipoteza, ne pa tudi dokončna rešitev.

Take hevristične omejitve so tudi del ponavljajočih se poskusov, da bi v 20. stoletju rekonstruirali besedilo pesmi *Chci já na pannu žalovat*. Poleg znanih, a previdnih prizadevanj Romana Jakobsona in Václava Černého izstopa tudi primer, ki kaže, kako hitro lahko hevristika zdrsne v neutemeljeno fabuliranje. Jacek Baluch, ki je znan

v poljskem disidentskem okolju, diplomaciji in kulturnem posredovanju med Poljsko in Češko, je na novo interpretiral in rekonstruiral to pesem v knjigi *Zamazany inkoustem rękopis, czyli śląsko-czeska sprośna śpiewka* (Baluch 2013). Čeprav je njegova kulturno-politična dejavnost pomembna, je bil njegov poskus na področju medievistike in besediloslovnih raziskav sprejet kot nenavaden primer pretirane avtorske domišljije. Njegova raziskava ni metodološko zanesljiva in filološko natančna, saj gre za samovoljno in absurdno interpretacijo. Baluchovo rekonstrukcijo je strokovna javnost hitro zavrnila zaradi preohlapnega ravnanja z jezikovnim in pesniškim gradivom ter prevelike želje »dopisovati«, kjer gradivo molči (Mrozowicz 2013). Vse bolj izpopolnjena orodja za vizualizacijo in analizo je potrebno ustrezno uporabljati, tako da raziskovalci upoštevajo besedilo, poznavaajo sobesedilo in priznavajo meje lastne hevristike. Tehnologija ni čudežno zdravilo, je le sredstvo (ne pa nadomestilo) za filološko mišljenje.

Sodobni pristopi združujejo najmodernejše optične metode s tradicionalno paleografsko in jezikoslovno analizo. Gre za poskus povezovanja starih in novih raziskovalnih metod, za pot, ki se ne vrača k idealizirani uredniški preteklosti, niti se ne zanaša zgolj na sodobno tehnologijo.

8 Nova obzorja uredniške prakse – tehnologija, podatkovne zbirke in interdisciplinarni dialog

Raziskovanje starejših liričnih besedil (ne le lirike, temveč nasploh vseh literarnih del srednjega in zgodnjega novega veka) je danes na pragu nove dobe, ki klasično filološko delo in uporabo orodja digitalne humanistike nadgrajuje s sodobno tehnologijo drugih znanstvenih področij, npr. forenzičnih ved, optike, kemije, materialnega inženirstva, računalniške lingvistike in tudi s področja informacijskih tehnologij.

Med ključnimi elementi sodobnega raziskovanja je razvoj obsežnih besedilnih baz in digitaliziranih zbirk, ki omogočajo enostaven dostop do ohranjenih besedil in možnost primerjave različic, analizo jezikovnih plasti, sledenje metričnim zgradbam in leksikalnim poljem v širšem arealnem okolju. Projekti, kot je *Staročeská textová banka* (Inštitut za češki jezik Češke akademije znanosti)³ ali evropske iniciative za digitalizacijo srednjeveških rokopisov, npr. *Manuscriptorium*, *e-codices*, kažejo, kako je mogoče preseči meje posameznih izdaj in razširiti raziskovalno obzorje na celostno prepoznavanje kulturnega spomina. Gre za nove tehnološke metode vizualizacije, npr. multispektralno slikanje, rentgensko-fluorescenčna analiza (XRF) in uporaba hiperspektralnih kamer, ki omogočajo obnovo besedila na fizično poškodovanih nosilcih (pergamentu in papirju), pogosto pa tudi natančnejše datiranje, odkrivanje plasti popravkov ali dopolnil ter identifikacijo materialnih sledi, ki lahko razkrijejo izvor rokopisa.

Odprtost do metodološkega pluralizma je smer, v katero se mora razvijati sodobno raziskovanje starejše lirike in starejše književnosti. To ni vrnitev k čistemu pozitivizmu ali zgolj zanašanje na digitalna orodja, ampak gre za sintezo, ki spoštuje material,

³ Prim. <https://vokabular.ujc.cas.cz/banka.aspx>.

upoštevata jezikovno in kulturno večplastnost besedila in se ne boji priznati, kje besedilo obmolkne in kje se začenja raziskovalna hipoteza. Tako je potrebno razumeti tudi zapuščino Milana Kopeckega, ki je raziskoval v politično-ideološkem okolju in obdobju, kljub temu pa je v svoji uredniški praksi in metodološki refleksiji znal uveljaviti spoštovanje do besedila, občutek za detajl in zavedanje, da je vsako branje le eden od mogočih glasov v nenehnem dialogu med preteklostjo in sedanjostjo.

9 Od transkripcije do spektralne analize – starejša lirika med raziskovalno ponižnostjo in novo tehniko

Zgodovina raziskovanja starejše književnosti, še posebej lirike srednjega in zgodnjega novega veka, je bila dolgo časa povezana s počasnim ter potrpežljivim delom v arhivih, muzejih in knjižnicah. Raziskovalec je z lupo nad pergamentom primerjal različice, iskal vzporednice, prepisoval, transkribiral. Vsak rokopis je bil osebno srečanje, zelo pogosto tudi nenadomestljivo in neponovljivo. V drugi polovici 20. stoletja, v času Milana Kopeckega, je bil to standard znanstvenega dela. Metodološko prepričanje Kopeckega, da besedila ni mogoče razumeti izolirano, temveč vedno v okviru njegove kodeksne ali tiskane pojavnosti, je izhajalo iz neposrednega stika z gradivom.

Danes stojimo na pragu nove dobe in možnosti raziskovalnega dela so se zelo spremenile. Rokopisi, ki so jih raziskovalci nekoč morali preučevati osebno in na kraju samem, so vse pogostejše dostopni v digitalizirani obliki, pogosto v visoki ločljivosti in v različnih svetlobnih režimih. Omogočajo analizo podrobnosti, ki niso vidne s prostim očesom. Digitalizacija, delo z bazami podatkov, programska orodja za (stilo)metrično ali leksikalno analizo so močno razširili hevristične temelje literarne vede.

Ob novih tehnologijah prihaja v ospredje tudi sodelovanje z vedami, ki so bile še pred kratkim tuje literarnozgodovinskemu raziskovanju. Forenzična optika, kemična analiza, multispektralno slikanje, rentgensko-fluorescenčna spektrometrija (XRF), uporaba ultravijoličnega in infrardečega sevanja danes omogočajo, da lahko beremo tudi tako zahtevna besedila, kot je pesem *Chci já na pannu žalovat* – edini znani zapis je bil dolgo časa tako rekoč neberljiv.

Ne gre pa zgolj za tehnične možnosti, temveč tudi za novo razumevanje uredniškega dela. Besedilo ni več »fiksna entiteta«, tj. edina »prava« različica, ampak postaja odprto polje, ki nosi sledi svoje materialne zgodovine vključno s popravki, črtanji, prepisi, zbledelimi plastmi ali namernimi cenzurnimi posegi. Nova uredniška praksa, ki povezuje klasično filologijo z digitalnimi orodji in raziskavami materialnosti, ne »odkriva resnice«, temveč spodbuja pluralnost branj, ki upoštevajo zgodovinsko pogojenost in tehnološko krhkost vsakega nosilca.

Preobrazba ni zgolj tehnična, saj se spreminja tudi etika znanstvenega dela. Bolj je potrebno upoštevati vire, interdisciplinarno sodelovati in priznati, da besedilo stare pesemske zbirke ali kodeksa nima le ene oblike – naša interpretacija je le ena izmed možnih različic dialoga s preteklostjo.

Ko je Milan Kopecký v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja razmišljal o metodologiji uredniškega dela, je poudarjal pomen okoliščin, celovitosti zbirke in povezave med besedilom ter njegovim kulturnim okvirom. Raziskovalne možnosti so se sicer spremenile, vendar pa dediščina Kopeckega ostaja živa, ker je razumel knjižno objavo kot razlago in ne le kot tehnični prepis besedila. Današnja orodja, npr. digitalne zbirke, forenzično slikanje itd., lahko njegovo delo še obogatijo. Kopecký namreč poudarja, da je potrebno brati starejšo liriko kot živo pričevanje o odnosu človeka do jezika, sveta in Boga.

VIRI

- Václav ČERNÝ (ur.), 1999: *Labuť je divný pták: soubor české světské lyriky doby gotické*. Praha: Mladá fronta.
- Milan KOPECKÝ, 1961: *Milostné básně ze 16. století a jiné nálezy v brněnské univerzitní knihovně*. 277–95. (Listy filologické, 84).
- Milan KOPECKÝ (ur.), 1968, ²1969: *Kapka rosy tekoucí*. Brno: Blok.
- Milan KOPECKÝ (ur.), 1983: *Zbav mě mé tesknosti. Výbor z české a latinské světské tvorby epochy středověku a renesance*. Brno: Blok.
- Milan KOPECKÝ (ur.), 1986: *Komu ženu svou poručiti. Zábavná próza české renesance*. Brno: Blok.
- Jan VILIKOVSKÝ (ur.), 1940: *Staročeská lyrika: Soubor staročeské světské lyriky XIV.–XV. století*. Praha: Melantrich.

BIBLIOGRAFIJA MILANA KOPECKEGA

- Michaela HORÁKOVÁ, 1985: Soupis prací Milana Kopeckého. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*. 13–23.
- Michaela HORÁKOVÁ, 1996: Soupis prací Milana Kopeckého za léta 1985–1995. *Studia Comeniana et Historica* 26/54. 178–88.

LITERATURA

- Jacek BALUCH, 2013: *Zamazany inkoustem rukopis, czyli śląsko-czeska sprośna śpiewka*. Kraków: Scriptum.
- Václav ČERNÝ, 1948: *Staročeská milostná lyrika*. Praha: Vydavatelstvo Družstevní práce.
- Milan KOPECKÝ, 1969: K básnické tvorbě J. A. Komenského a F. Kadlinského. *Vlastivědný věstník moravský* 21. 132–39.
- Milan KOPECKÝ, 1970: Komenský a soudobá česká poezie. II. *mikulovské symposium J. A. Komenský a jižní Morava*. Ur. Metoděj Zemek. Mikulov. 79–91.

- Milan KOPECKÝ, 1974: Dva vývojové články staročeské hymnografie. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 21. 101–18.
- Milan KOPECKÝ, 1975: K problému parafráze u Komenského. *Studia Comeniana et Historica* 5/10. 59–73.
- Milan KOPECKÝ, 1979: Lyrika a některé jiné nesyžetové útvary. *Pokrokové tendence v české literatuře od konce husitství do Bílé hory*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně. 133–61.
- Milan KOPECKÝ, 1981: Problémy studia a vydávání staročeské světské lyriky. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 28. 81–98.
- Milan KOPECKÝ, 1982: Nové přístupy ke staré lyrice. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 29. 31–9.
- Milan KOPECKÝ, 1988: Škarka, Antonín. Půl tisíciletí českého písemnictví. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 37. 152–3.
- Milan KOPECKÝ, 1992: Bridelovo umění slova. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 41. 41–8.
- Milan KOPECKÝ, 1993: Bridelovy Jesličky. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 42. 15–24.
- Milan KOPECKÝ, 1994: Medievalistické dílo Jana Vilikovského. *Rozhlasová univerzita Svobodné Evropy II*. Ur. A. Kratochvíl. Brno: Mova. 76–82.
- Wojciech MROZOWICZ, 2013: Rec. J. Baluch: Zamazany inkaustem rękopis... *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 68/4. 151–5.
- Karel PALAS, 1995: K sedmdesátinám Milana Kopeckého. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 44. 131–4.
- Libor PAVERA, 2003: Česko-slovenské renesanční paralely: (Fanchaliho sborník a brněnský zlomek milostné lyriky). *Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech: (meziliterárnost a areál)*. Ur. Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Brno: Masarykova univerzita. 164–74.
- Libor PAVERA, 2025: *The Medieval Echo*. London: Heritage & Partners LLP.
- Ivo POSPÍŠIL, 1998: Barokní literatura z pohledu komparativně genologické slavistiky: K barokologickým studiím Milana Kopeckého. *Slavia* 67/3. 349–56.
- Ivo POSPÍŠIL, 2005: Problémy literární evoluce a slovanské literatury. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* 54. 91–101.
- Ivo POSPÍŠIL, 2016: Labyrinty slovanského baroka. *Slavica Litteraria* 19/1. 120–3.
- Michaela SOLEIMAN POUR HASHEMI, 2011: Poznámky ke staročeskému odkazu Jana Vilikovského. *Literární historiografie a česko-slovenské vztahy*. Ur. Ivo Pospíšil, Anna Zelenková. Brno: Tribun EU. 3–11.
- Antonín ŠKARKA, 1948: Doslov. *Písemnictví českého středověku*. Ur: Jan Vilikovský. Praha: Universum, 1948. 237–43.
- Antonín ŠKARKA, 1986: Hymnorum thesaurus Bohemicus, jeho plán a realizace (Kus národního programu, kus osobní zpovědi). *Půl tisíciletí českého písemnictví*. Praha: Odeon, 1986. 164–89. (Prvotno objaveno l. 1948 v reviji Cyril 73. 73–89.)
- Jan VILIKOVSKÝ, 1930: *Latinská poesie v středověkých Čechách*. Bratislava: Taussig & Taussig.
- Jan VILIKOVSKÝ, 1932: *Latinská poesie žakovská v Čechách*. Bratislava: Universum.
- Frank WOLLMAN, 1929: *Slovesnost Slovanů*. Praha: Vesmír.

SUMMARY

This article examines changes in the editing and interpretation of older lyric poetry (Medieval and Renaissance) in the Czech context, with a special focus on the work of Milan Kopecký (1925–2006). Kopecký was a student of three key figures of the Brno school: Jan Vilikovský, described here as “the Czech E. R. Curtius” for his Europe-oriented vision of Latin and vernacular medieval literature; Antonín Škarka, a philologist and hymnologist who developed a precise methodology for studying devotional song and its transmission in hymnals; and Frank Wollman, a Slavist and comparative literary historian who opened up for Kopecký a broader areal and typological perspective on literary genres. The article pays attention to Kopecký’s approach to lyric as a textual practice that goes beyond purely aesthetic analysis and foregrounds the role of context, codicology, and the composition of entire collections. It discusses the case of the Brno fragment of Renaissance secular lyric and the difficulties of interpreting incomplete or damaged manuscripts, including the well-known poem “Chci já na pannu žalovat.” The study outlines contemporary possibilities offered by forensics and the digital humanities: multispectral imaging; UV, IR, and X-ray analyses; the use of databases/corpora; and digital reconstruction. It argues that these methods complement classic philology and open new avenues for understanding older literature as a component of cultural memory.